
QUID ENIM NON CARMINA POSSUNT?

Medea mint varázslónő a görög-római irodalmi hagyományban

Martos Dorottya

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Ókori nyelvek és kultúrák, klasszika-filológia szakirány BA, 3. évfolyam

Témavezető: Beszkid Judit

2025. január

1. Bevezető

A görög-római mitológiában gyakran feltűnnek mágikus képességekkel bíró szereplők. Az egyik legismertebb közülük minden bizonnyal Medea,¹ a colchisi királylány, a varázslónő, a gyerekgyilkos. Történetét és tetteit a görög és római irodalomban Pindarostól Senecáig sokan feldolgozták,² és az ókoron túl is megmaradt a népszerűsége.³ Számtalan alakban jelenik meg, és művenként változik, hogy a szerelmes lány képe, a nagytudású varázslónő vagy az elvetemült bosszúálló kerül inkább előtérbe. Medea állandóan változó karaktere összefüggésben állhat azzal is, hogy a varázslónők általános képe is jelentős változáson ment át az *Odysszia* Kirkéjétől Apuleius Meroéjáig.⁴

Dolgozatomban abból a szempontból vizsgálom Medea alakját, hogy mágikus vonásainak irodalmi ábrázolásában megfigyelhető-e a görög és római hagyomány eltérése. Elemzésem fókuszában a *Metamorphoses* Medeája áll,⁵ mellette pedig Apollónios Rhodios *Argonautikájának* és Seneca *Medeájának* részleteit használok fel. Apollónios Rhodios eposza ugyan nem az egyetlen görög nyelvű mű, amely ránk maradt a colchisi királylányról, azonban az egyetlen, ahol kiemelt figyelmet és fontosságot kap varázslónői mivolta.⁶ A latin irodalmi hagyományban pedig lehangsúlyosabban a *Metamorphoses* és Seneca tragédiája helyezi a középpontba Medeának ezt az aspektusát. A három szöveg ilyen módú összeolvasása révén izgalmas párbeszéd alakul ki közöttük, hiszen a kronológiai egymásutániség mellett, a művek tartalmában is kirajzolódik egyfajta szekvencia, amely különös módon rezonál Medea karakterének átváltozására. Az *Argonautika* még Colchisban, vagyis szülőföldjén ábrázolja a hősnőt, Seneca drámája pedig Medea és Iason kapcsolatának tragikus végkifejletét viszi színre. A *Metamorphoses* pedig jöllehet Medea egész életútját végigköveti, dolgozatomban azonban csak Aeson megfiatalításának jelenetét⁷ vizsgálom, amely az aranygyapjú megszerzését követően játszódik Iolcosban.

¹ Munkámban a görög és latin formában is előforduló neveknek a latin alakját használom.

² Ezzel arányosan bőséges szakirodalom is rendelkezésre áll Medea alakjához. A teljesség igénye nélkül: Bódi – D. Tóth (szerk.) 2017; Clauss – Johnston (szerk.) 1997; Binroth-Bank 1994; Walsh 2014.

³ Darab (2017) 85.

⁴ Az itt kijelölt végpontokat és a további példákat is Spaeth gyűjtése és elemzése alapján írom: Spaeth, 2014.

⁵ Ovidius több alkalommal is hosszasan írt Medeáról: a *Heroides*-ben egy levelet ő címez Iasonnak, egy másiknak ő a tárgya, a *Metamorphoses* 7. könyvének nagyobbik részét neki szentelte a költő, és írt róla és a corinthusi eseményekről egy tragédiát is, amely számunkra elveszett.

⁶ Bár Euripidész *Medeájának* is fontos eleme a mágia, elvégre Medea egy mérregbe áztatott köpeny által végez Iason új mennyasszonyával, ott azonban nem ez kerül előtérbe, lényegesen nagyobb hangsúlyt kap a gyerekgyilkosság.

⁷ Ovidius a *Metamorphoses*-ben Medea tettei közül ennek szánta a legtöbb figyelmet, noha előtte keveset foglalkoztak vele, különösen a másik iolcosi epizódhoz, Pelias meggyilkolásához képest. (Bömer, 1976, 242.)

A három mű Medea-ábrázolását több, a szakirodalomban eddig kevesebb figyelmet kapó szempontból is összevetem. Először Medea Hecatéval való viszonyát vizsgálom meg: az istennő állandó szereplője Medea irodalmi hagyományának, az azonban változó, hogy az adott műben milyen jellegű és mélységű közöttük a kapcsolat. Ezután Medea varázslónői aspektusát helyezem fókuszba: végigkövetve a művekben megjelenő képességeit, valamint a leírt mágikus rítusok célját, menetét és a hozzájuk felhasznált alapanyagokat. Végül Medea fizikai megjelenését is összehasonlítom: azt vizsgálva, hogy a különböző leírások, hogyan hangsúlyozzák (emelik ki vagy épp rejtik el) karakterének egyes aspektusait.

Reményeim szerint a három szöveg összevetése új perspektívából világítja meg, hogy ábrázolásaik hasonlósága ellenére milyen hangsúlyos különbségek rajzolódnak ki Medea portréján.

1.1. Varázslónők a görög és a római hagyományban

A fent kiemelt szövegrészek részletes elemzése előtt, érdemes röviden áttekinteni a varázslónő-ábrázolás eltérő hagyományait. A görög-római irodalomban jellemzően női karakterek bírnak mágikus képességekkel,⁸ és ezek az alakok igen gyakran valamilyen szerelmi mágiát próbálnak véghez vinni (sokszor sikertelenül).⁹ Jellemző rájuk továbbá a természethez való közelség: szinte mind valamilyen *pharmakon*, azaz varázserejű fűvet használnak,¹⁰ sokan a természetben élnek,¹¹ vagy ott végzik varázslataikat, és gyakran ruházzák fel őket (különösen a római irodalom boszorkányait) viselkedésükben vagy kinézetükben állatias tulajdonságokkal.¹²

Ezek az alapvető hasonlóságokon kívül azonban számos különbség van a két hagyomány között. A görög szerzők varázslónőit gyakran írják le szépként vagy fiatalként: Circe széphajú (εὐπλόκαμος Hom.Od.10.136), Simaitha, Theokritos 2. idilljének főszereplője szépbőrű (καλὸν χροῖα Theokr.Id.110). Többségük a mitológiai történetek idejének szereplője, nem kapcsolódnak az elbeszélés jelenéhez,¹³ és időnként isteni rokonságuk is van,

⁸ Munkámban nem térek ki rá, figyelemre méltó azonban, hogy bár az irodalomban a mágikus képességekkel rendelkező szereplők jellemzően nők, a régészeti anyag alapján a férfiak között legalább annyira keresettek voltak a szerelmi bűbajok (Watson, 2019, 190). Hogy mi a kapcsolat az irodalomban a női nem és a mágia között, bővebben lásd például Spaeth, 2014.

⁹ Watson (2019) 167.

¹⁰ Az általam vizsgált szövegekben a *pharmakon* elsősorban varázsfű vagy varázsszer jelentéssel bír, más kontextusban jelenthet azonban mérget vagy akár egyszerűen gyógyszert is. Medea egyik jelzője az *Argonautikában* a *polypharmakon*, sok fűvet ismerő, ugyanígy utal azonban az *Odysszia* Círcére is (10.276) és az *Iliás* az orvosokra is (16.28).

¹¹ Circe például egy erdős szigeten él, távol az emberektől.

¹² Spaeth (2014) 43, 47.

¹³ Watson (2019) 176.

ez különösen Circe és Medea esetében igaz (akik a különböző mitikus genealógiák verzióiban akár rokonok is lehetnek¹⁴). Tetteik motivációja változó: van, hogy ártanak vagy ártani próbálnak a hősnek (pl. Circe disznóvá változtatja Odysseus társait), de gyakran segítenek is (pl. Circe részletesen útbaigazítja Odysseust, amikor hazafelé indul), vagy érthető, emberi érzelmektől indítatva cselekszenek (pl. Simaitha megpróbálja mágiával visszaszerezni a szerelmét, aki elhagyta).

Ezzel szemben a római varázslónőket kortárs figurákként vagy történeti alakokként ábrázolták, ezáltal sokkal közelebb hozva őket a befogadók számára.¹⁵ Jellemzően idősebb nők, akik fizikailag taszítóak, sosincs isteni kapcsolatuk (kivéve a görögöktől átvett alakokat), és sokszor gúnyolják őket azzal, hogy nincs mágikus hatalmuk, vagy hogy sikertelen varázslatokat végeznek,¹⁶ mindeközben azonban több képességet tulajdonítanak nekik, mint amennyi a görög alakokra jellemző.¹⁷ Alapvetően önző lények, akiket csak a saját céljuk hajt, tekintet nélkül másokra vagy a morális szabályokra (Canidia több társával halálra éheztet egy gyereket, hogy a májából szerelmi bájtalt főzzön Hor.*Ep.*5), akadnak köztük gyakran kifejezetten rémisztő alakok (Erichónak inkább elsőre engedelmeskednek az istenek, nehogy másodszor is megszólítsa őket Luc.*Phars.*6.527–528).

A két hagyomány eltérései között egyedi alesetet képviselnek a görög alakok római interpretációi, különösen Circe és Medea. Ők a latin szövegekben is megőrzik szépségüket és isteni rokonságukat, és korábbi, jóindulatú cselekedeteik sem tűnnek el, még ha az adott költői műben nem is feltétlenül ezekre kerül az ábrázolás fókusza. Más szempontokat tekintve viszont „elrómaisodnak”: a korábbi ábrázolásokhoz képest sokkal nagyobb hatalmat tulajdonítanak nekik,¹⁸ és általában lényegesen negatívabb képet festenek róluk, még ha nem is annyira sötétet, mint azokról a varázslónőkről, akik csak a latin irodalomban szerepelnek.¹⁹ A görög, illetve latin szövegekben való ábrázolásuk jól illusztrálja a két hagyomány különbségeit és változásait. Ennek a jelenségnek számos eleme megfigyelhető a kiválasztott szövegekben is, és többek között ez lehet az egyik oka, hogy Medea rendkívül eltérő alakban szerepel bennük.

¹⁴ Diod.Sik. IV.45.

¹⁵ Spaeth (2014) 51.

¹⁶ Watson (2019) 176.

¹⁷ Watson (2019) 192.

¹⁸ Watson (2019) 176.

¹⁹ Spaeth (2014) 46.

2. Hecate és Medea

2.1. Hecate

Hecate a köztudatban és az általam vizsgált szövegekben is a mágia pártfogó istennőjeként jelenik meg, azonban a görög-római hagyományban ennél sokoldalúbb, változékony alakként jelenik meg. Eredetileg feltehetően kis-ázsiai istennő lehetett,²⁰ de hamar beépült a görög *pantheon*ba, már Hésiodos is a titánok sorába helyezi, Persés és Asterié gyermekeként (Hes.*Theog.*409–411). Itt még rendkívül széleskörű hatalommal és égen-földön-tengeren való tisztelettel bír, és nem jelennek meg expliciten a később hangsúlyossá váló aspektusai: alvilági istennő mivolta és a mágiával való kapcsolata. Közvetetten, Hecate családtagjain keresztül viszont ezekre is van utalás: unokatestvére Artemis, a Holdistennő, nagynénje Létó, aki „fekete-fátylú” és „mézédes”, ami jellemzően az alvilági istenek jelzője,²¹ tulajdon édesanyja, Asterié, akinek neve „csillagos” vagy „csillagos ég” jelentéssel bír.

Az alvilággal és éjszakával való asszociáció Hecate egyik állandó és alapvető attribútuma. Míg Hésiodosnál csak közvetetten vannak jelen, a klasszikus kortól egészen a római korig Hecate a keresztutak őrzőjeként és chthonikus istennőként jelenik meg. Gyakran szerepel határhelyzetekben, tisztelték az utak, a bejáratok, valamint a hármastutak őrzőjeként, és hatáskörébe tartoztak az átmeneti helyzetek átvitt értelemben is: védte a szülő anyákat és időnként házasságkötésekhez is tanúnak hívták.²² Hatáskörébe főként a tisztátalan dolgok és a halottak világa esett, feltehetően ebből alakult ki a mágiához való szoros viszonya is.²³

Hecate esetében a mágia a klasszikus korban kezdett gyakori asszociációvá válni,²⁴ és ebben az alakjában népszerű maradt egészen a korai keresztény korig.²⁵ Gyakran hívták segítségül a mágikus eljárásokhoz, mind a régészeti anyag átoktábláin, mind az irodalomban tevékenykedő varázslónők. Hecate alakját az évszázadok során több különböző istennővel is gyakran összevonták, alvilági hatalomként azonosították Persephonéval, Holdistennőként Artemisszel vagy Selenével, esetleg ugyanannak a hatalomnak három aspektusaként tartották őket számon.

Hecatét, mint a varázslónők gyakran segítségül hívott pártfogóját, már a kezdetektől összekapcsolták a ránk maradt művekben Medea alakjával, a görög-római hagyomány egyik

²⁰ Kulin (2013) 670.

²¹ Kulin (2013) 670.

²² Kulin (2013) 672.

²³ Kulin (2011) 25.

²⁴ Marquardt (1981) 252.

²⁵ Kulin (2013) 682.

legtöbbet ábrázolt varázslónőjével. Medea már Euripidésnél is segítőjének választja az istennőt (ξυνεργὸν εἰλόμην Eur.Med.396.), és kettejük kapcsolata a későbbi művekben is mindig megjelenik, bár ennek mélysége és milyensége változó a különböző szövegekben: míg Euripidésnél egyszerűen segítőként jelenik meg, Apollónios Rhodiosnál Medea Hecate egyik papnője (ApRhod.Arg.3.252), egyes források szerint pedig közeli rokonok voltak.²⁶

2.2. Apollónios Rhodiosnál

Apollónios Rhodios *Argonautikájában* Hecate szerepe és fontossága többször is említésre kerül. Medea többször is igénybe veszi az istennő segítségét, mialatt Iasont segíti küldetése teljesítésében, Hecate a 3. könyvben még meg is jelenik, ezáltal részletes képet alkothatunk kettejük viszonyáról és az istennő ábrázolásáról. A hellénisztikus eposz Medeája összetett, időnként ellentmondásos karakter: a 3. könyvben egyszerre naiv fiatal lány és nagyhatalmú varázslónő,²⁷ aki mindemellett Hecate egyik papnője, míg a 4. könyvben Medea karaktere a korábbi ábrázolásához képest jelentős változáson és morális hanyatláson megy keresztül,²⁸ és itt elvégzett, döntően rövidebb leírású rituáléiban Hecate is kisebb szerepet játszik. Dolgozatom fő fókusza a 3. könyv Medeája és mágikus cselekedetei: a *prométheion* elkészítése, az útmutatója Iason számára, majd annak későbbi teljesítése.

Medeának az *Argonautikában* egyértelműen közeli kapcsolata van Hecatével. Tőle tanulta mágikus képességeit (τὴν Ἑκάτην περιάλλα θεὰ δάε τεχνήσασθαι / φάρμαχ' 3.529–530),²⁹ és papnői sorába tartozik (ἐπεὶ ῥα θεᾶς αὐτὴ πέλεν ἀρήτειρα 252). A szövegből megtudjuk, hogy Medea gyakran időzik az istennő erdei szentélyében (Ἑκάτης δὲ πανήμερος ἀμφοπονεῖτο / νηὸν 251–252), feltehetően ezért ismeri olyan jól mind a mágikus módszereket, mind a Hecaténak járó, őt megidéző áldozatok elemeit. Ezt bizonyítja a *prométheion*, azaz a Iasonnak adott varázsszer, aminek elkészítéséhez és felhasználáshoz is az istennő segítsége szükséges.

Hecatéről Medea utasításai és Iason áldozata alatt alkothatunk képet. Medea és Iason találkozására Hecate szent ligetében kerül sor, itt két szerelmi vallomás és később megtört ígéret között Medea a férfi lelkére köti, mit csináljon. A hősnek éjszaka (νύκτα 1029), egyedül (ἄνευθ' ἄλλων 1031), sötét köpenybe burkolódzva (ἐνὶ φάρεσι κυανέοισιν 1031) kell gödör fölött állatáldozatot (1032–1034), majd mézzel kevert italáldozatot bemutatnia (λείβων

²⁶ Diodóros Sikeliótés például egyenesen Hecate lányának tartja Medeát. Diod.Sik. IV.45., Kulin (2013), 674.

²⁷ Buxton (2010) 26.

²⁸ Solymosi (2016) 36.

²⁹ Az *Argonautika* részleteit Hunter kiadásából idézem (Hunter, 1998)

μελίσσειον 1036), amely az alvilági istenek és a halottak jussa.³⁰ Iason híven követi az utasításokat,³¹ és ennek eredményeképpen az istennő eljön az áldozatért. Hecate megjelenését kutyaugatás (ὄξειη ὕλακῃ ... κύνες ἐφθέγγοντο 1217), mérgeskígyók (σμερδαλέοι δράκοντες 1215), villódzó fáklyafény (στράπτει δ' ἀπειρέσιον δαΐδων σέλας 1216) és nimfák sikoltozása (1218–1220) kíséri.

A szöveg rémisztő istenségként hivatkozik Hecatéra (δεινὴ θεὸς 1212), mivel azonban Medea a papnője, és Iasonnal is az istennő szent ligetében találkoznak, a vallási keretek tompítják ennek hatását. Ezt emelik ki az áldozat szokványos elemei is. Hecate ugyan az *Argonautikában* hangsúlyosan alvilági istennő, de a kultusz jelenléte sötét, mégis megközelíthető erővé teszik. Hecate alvilági aspektusa kiemeli viszont Medea hatalmát és képességeit is, árnyalva ezzel a hősnő szerelmes szűzként való ábrázolását.

2.3. Ovidiusnál

A *Metamorphoses*ben megjelenő Hecate-ábrázolás számos vonásában különbözik az *Argonautikáétól*. Medea többször is említi vagy hivatkozik rá (7.170, 194–195), az istennő viszont távol marad, nem lép bele az események sodrába. Nem tudunk róla, hogy Medea itt is az istennő papnője lenne, de egyértelműen szoros kapcsolat van közöttük. Míg Apollónios Rhodiosnál Hecate hangsúlyosan alvilági istennőként jelenik meg, itt, bár van rá utalás, mégsem kerül fókuszba.

A *Metamorphoses*ben Ovidius Medea teljes mitikus életútját elénk tárja, és ennek különböző állomásai a szövegben is jól elkülöníthetőek. Hecate ezekből az a szakaszokból mindössze egyben játszik szerepet: Aeson megfiatalítása során. A szöveg colchisi szakaszában is van utalás az istennőre: Medea és Iason az *Argonautikához* hasonlóan Hecate oltáránál találkozik (7.74–75). Az eposszal ellentétben azonban itt nem kerül fókuszba, hogy Medeának köze lenne Hecatéhoz, valamint az sem, miért pont azon a helyen találkoznak.³² Apollónios Rhodios olvasói számára ismerőssé válik a jelenet, és a párhuzamot tovább erősít, hogy Ovidius a *Hecates Perseidos* névvel illeti az istennőt, ugyanazzal a jelzővel és a görög ragozási mintával, ahogy az eposzban szerepel. A szakirodalom egy része felveti,³³ hogy a

³⁰ Hunter (1998) 212–213.

³¹ Kivéve egy apró változtatást: bár Medea nem mondja, Iason tejet kever áldozatához. Hunter szerint az ehhez hasonló apró eltérések jelzik, hogy Apollónios Rhodios próbálta elkerülni a homerikus eposzok nyelvezetére jellemző formuláris ismétléseket. (Hunter, 1998, 229.)

³² Williams szerint még akár az is felmerülhet, hogy csak a véletlennek köszönhető a találkozásuk. (Williams, 2012, 51.)

³³ Például Barchiesi 2024, 43., valamint Newlands (1997) 184.

Perseis jelző annak a jele is lehet, hogy Ovidius arra a hagyományra utal, miszerint Hecate Aeetes bátyjának, Persesnek a lánya, és ezáltal Medea közeli rokona, ami szorosabbá és személyesebbé tehetné kettejük kapcsolatát.³⁴ Az olvasat mindenképpen lehetséges, de egyéb utalás nincs a szövegben Hecate családfájára.

A szöveg többi szakaszával ellentétben Aeson megfiatalítása során Medea több alkalommal is utal Hecatéra vagy közvetlenül megszólítja őt. Ennek első példája rögtön a szakasz elején, Iason kérésénél olvasható. A *hérós* arra kéri hitvesét, hogy hátralévő életének egy részét hadd adja át apjának. Medea Hecatéra hivatkozik, mondván, hogy az istennő nem enged ilyesmit (*nec sinat hoc Hecate* 174),³⁵ ehelyett felajánlja, hogy Aesont magát fiatalítja meg, és még ezt is Hecate jóváhagyásához köti (*modo diva triformis / adiuvet* 7.177–178).

Később Medeának össze kell gyűjtenie a varázslat hozzávalóit, és ezért imát és kérést intéz Hecatéhoz és a természeti istenekhez. Ez alapján Hecate ismeri és segíti Medea terveit (*tuque, triceps Hecate, quae coeptis conscia nostris / adiutrixque venis cantusque artisque magorum* 7.194–195). Ez feltételez valamiféle szoros viszonyt, Hecate a rítusok lebonyolításában biztosan segédkezik, de az idézet alapján az is felmerül, hogy már elvégzésük előtt is ismeri Medea terveit és szándékait. Erre nyomát találjuk az imában is. Medea világosan megmondja, mire van szüksége, mire készül, még mielőtt nekilátna a varázslatnak: egy olyan varázsszert kér, amivel visszahozhatja egy ember ifjúságát (215–217).

Végül Aeson megfiatalítása alatt Medea még egyszer Hecatéhoz fordul. Mielőtt belefogna varázslatába, oltárt emel (7.240–241) annak a két istennőnek, akikre leginkább szüksége van: pártfogójának, Hecaténak, és Iuventasnak, a megszemélyesített fiatalságnak. Ezután áldozatot mutat be Hecaténak és az alvilág isteneinek, Persephonénak és Hadésnak: gödör fölött levág egy birkát (243–245), és a tetejébe mézet és tejet önt (246–247), ez az *Argonautikához* hasonlóan halotti áldozat. Ezek után kezdhet bele Aeson tényleges megfiatalításába: fáklyával és kénnel megtisztítja az idős férfit. A fáklya önmagában is gyakran része tisztító szertartásoknak,³⁶ mindemellett azonban Hecaténak is fontos attribútuma.³⁷

A *Metamorphoses* során mindössze ennyi utalást kapunk Hecatéra, jóllehet Medeáról mint varázslónőről további hosszabb-rövidebb leírást is olvashatunk. Így például a Pelias

³⁴ Míg a *Metamorphoses*ben csupán felmerül egy Medeához hasonló képességekkel bíró nőrokon szereplése, az *Argonautikában* minden kétséget kizáróan megtörténik: Apollónios Rhodiosnál (valamint a hésiodosi genealógia szerint) Kirké Medea nagynénje, akit az eposz negyedik könyvében fel is keresnek Iasonnal, hogy megtisztítsa őket Apsyrtos meggyilkolásától.

³⁵ A *Metamorphoses* részleteit Anderson kiadásából idézem (Anderson, 1972.)

³⁶ Bömer (1976) 270.

³⁷ Kulin (2013) 676.

meggyilkolását elmesélő részből, amely logikailag is épít Aeson megfiatalítására, teljesen hiányzik Hecate.

Voltaképpen nem is csak Medea patrónája nincs jelen, Ovidius szinte Medea teljes történetéből kihagyja az isteni befolyást. Különösen feltűnő ez az *Argonautika* ismeretében, ahol több istennő is közvetlenül beleavatkozik az aranygyapjú megszerzésébe, míg a *Metamorphoses* colchisi szakaszában csak a *Pietas* és a *Pudor*, az apaszeretet és a szemérem allegorikus alakja jelenik meg, amikor Medea Iason és a családja között vívódik (72). Aeson megfiatalítása alatt Hecatén kívül Medea több isten segítségét is kéri imájában, ők azonban mind vagy alvilági istenek, vagy újabb megszemélyesített alakok, a természeti erők és Iuventas, az ifjúság maga – és azon túl, hogy a hősnő aposztrofálja őket, nem jelennek meg.³⁸ Különösen feltűnő az istenek távolmaradása Medea erejének ismeretében: Aeson megfiatalítása meghaladja az emberek képességét (*propositum instruxit mortali barbara maius* 276), és miután Medea sikeresen véghez vitte, Bacchus megkéri, hogy az ő dajkáin is végezze el a szertartást, tehát Medea hatalma egészen az isteni erővel vetekszik.³⁹

A *Metamorphoses* Hecate-képe kevésbé részletes és hangsúlyos, mint az *Argonautikáé*. Itt az istennő nem jelenik meg személyesen, de Aeson sikeres megfiatalítását lehet úgy értelmezni, hogy bár távol marad, de figyeli a történéseket és jóváhagyását adja (elvégre Medea épp ezt a pozíciót tulajdonította neki). Az egyértelműen kiderül a szövegből, hogy az istennő jól ismeri Medea tetteit és terveit, arról azonban nincs tudomásunk, hogy milyen jellegű a kapcsolat közöttük: Medea Hecate papnője, esetleg családtagja lenne? Nem tudjuk.

Amit megtudunk róla, az is nagyban eltér az *Argonautika* ábrázolásától. Annyiban megegyezik a két kép, hogy mindkét szövegben fontos Hecate alvilági aspektusa: Medea eleve egy olyan rítushoz kéri a segítségét, melynek során Medea először megöli az apósát (*stricto Medea recludit / ense senis iugulum* 285–286), csak utána éleszti fel újból, és ezért a bemutatott áldozat nem csak Hecaténak és Iuventasnak szól, hanem Hadés és Persephoné is részesül belőle. Ez az alvilági aspektus azonban sokkal élesebben kirajzolódik az *Argonautikában*, ahol Hecate megjelenésének részletei is erősítik ezt a képet. Ovidius a mágia nagy hatalmú pártfogóját festi le nekünk, nem egy démoni alakot. Azonos azonban

³⁸ Az egyetlen valódi kivétel Bacchus, akit annyira lenyűgöz Aeson megfiatalítása, hogy megkéri Medeát, tegye meg ugyanezt dajkáival is. Az epizódról és értelmezéséről bővebben lásd Gildenhard – Zissos (2012) 110.

³⁹ Ez az első alkalom a *Metamorphoses*-ben, hogy egy olimposi isten beavatkozik Medea tetteibe, azonban ez is váratlan módon zajlik: a Medea történetét és az *Argonautikát* ismerő olvasó nem Bacchus megjelenésére számít, és az isten nem is használja isteni hatalmát Medea ellen – ellentétben az *Argonautika* számos isteni beavatkozásával.

a két műben, hogy Hecate mindkét esetben köthető valamiféle szabályrendszerhez: míg ez Apollónios Rhodiosnál Medea papnő mivoltában jelenik meg, Ovidiusnál a Hecaténak tulajdonított hatalom jelzi.

2.4. Senecánál

Seneca tragédiájának csúcspontján Medea felkészül Iason új feleségének meggyilkolására, és ennek érdekében elvégz egy hosszú áldozatbemutatót vagy varázslatot – mint Reif megjegyzi, nem egyértelmű, hol húzódnak a határok.⁴⁰ Miközben Hecate segítségével elkészíti a mérget, amibe beáztatja az új mennyasszony ruháját, többször is egyenesen az istennőhöz beszél, és eközben részletes, rémisztő képet alkot róla.

Ovidiushoz hasonlóan Senecánál sem derül ki, pontosan milyen jellegű a kapcsolat Medea és Hecate között, vagy hogy honnan ered. Az általam vizsgált szakasz előtt kétszer hangzik el Hecate neve, először, amikor Medea a dráma első monológjában segítőtársának nevezi (*tacitisque praebens conscium sacris iubar / Hecate triformis* 6–7)⁴¹, majd másodszor, amikor már gyilkos szertartásra készül (*vocetur Hecate, sacra letifica appara* 577). Medea egyértelműen jól ismeri a szükséges rítusokat, és már korábban is kérte az istennő segítségét. Felsorolja képességeit (753–770), és ezt azzal vezeti be, hogy bejárta az istennő titkos ligeteit ősi módra megoldott hajjal, mezítláb végezve a varázslatot (*tibi more gentis vinculo solvens comam / secreta nudo nemora lustravi pede* 752–753). A kettejük közötti közeli kapcsolatra utal továbbá az is, hogy Medea elmondása szerint mindig Iason az oka, ha gyakran kéri a segítségét (*causa vocandi, Persei, tuos / saepius arcus una atque eadem est / semper, Iason* 814–816), és az ok személyes volta még közelebbi kapcsolatot sugall.

Senecánál egyértelműen kifejeződik Hecate holdistennő aspektusa. Medea egyenesen Phoebének (770) és Dictynnának is nevezi (795), ami Diana egyik gyakori mellékneve.⁴² Hecate megjelenését is a Hold előbukkanása jelzi,⁴³ és ezzel az aspektusával függ össze a leírása is: Medea felveti, hogy az istennőnek van fényes, barátságos arca is (*pleno lucida vultu / pernox agitat* 788–789), ő azonban nem így idézi meg Hecatét, hanem a gyászossal (*sed quos facie / lurida maesta* 789–790), és mielőtt még a részletekre rátérne, külön megkéri az istennőt, hogy rémissze meg Corinthus lakóit (*horrore novo terre populos* 794).

⁴⁰ Reif (2016) 292.

⁴¹ A *Medea* részleteit Costa kiadásából idézem (Costa, 1989).

⁴² Costa (1989) 144.

⁴³ Reif (2016) 286.

Kifejezetten hangsúlyos Hecate alvilághoz tartozása is. Mielőtt őt magát idézné meg Medea, az alvilágban szenvedő nagy mitológiai bűnösöket is hívja: Ixiont (744), Tantalust (745), Sisyphust (747) és a Danaidákat (749), akiknek bűneiknek egy része Medea terveire és későbbi tetteire is utal már (Tantalus például szintén megölte a saját gyermekét), emellett viszont Hecate alakjához is kapcsolódnak, elvégre Medea mindannyiukat tanúul hívja a tetteihez. Ezenkívül az istennőnek bemutatott áldozat elemei is sötét képet alkotnak: Medea többek között a saját vérét csorgatja az oltárra (797–798; 808–810), sírból elrabolt fáklyát gyújt (799–800), és temetési fejéket visel (801–802).

Összességében Hecate megjelenése Seneca *Medeájában* sötétebb képet mutat a másik két szöveghez képest. Nem önmagában az istennő alvilági istennő mivolta miatt, inkább a normákon kívüli viselkedésen és áldozati elemeken. A szövegből kiderül, hogy Hecaténak van barátságos alakja is, Medea azonban nem ezt idézi meg, nem arra az arcára van szüksége mostani céljához.

2.5. Összességében

A három vizsgált szövegben Hecate változatos módokon jelenik meg: az *Argonautikában* valóban megjelenik Iason áldozatbemutatásánál, a *Metamorphosesben* csak néma jóváhagyását adja Medea tetteire, míg a *Medeában* az éjszakai Hold előbukkanása szimbolikusan jelzi a jelenlétét.

Közös jellemző a művekben, hogy Hecate mindenhol Medea pártfogójaként és a varázslatok istennőjeként jelenik meg, olyannyira, hogy a *Metamorphosesben* Medea Hecate jóváhagyásához köti Aeson megfiatalítását, de mind az *Argonautikában*, mind a *Medeában* közös elem, hogy az istennő segítségét kéri a sikeres varázslathoz, részletes áldozatokkal kísérve. Ezek természete azonban eltér: az *Argonautikában* Iason és a *Metamorphosesben* Medea áldozata az alvilág isteneinek járó elemekből áll, míg Senecánál Medea kifejezetten sötét ajándékokat ad az istennőnek, illően az istennő gyászos, rémisztő alakjához (és Medea majdani cselekedetéhez).

A három szöveg Hecate-képe eltér. Apollónios Rhodiosnál és Senecánál ijesztő képet mutat. Míg azonban az *Argonautika* esetében ez a sötétebb aspektus is a kultusz keretein belül jelenik meg, Senecánál nincsenek ilyen határok. Ovidiusnál Hecate távol marad: bár szükséges a jóváhagyása, de a szakasz fókusza nem rá, hanem csakis Medeára esik. A hősnő és az istennő kapcsolata is változó. Mindhárom vizsgált esetben közeli, azonban

ennek formája csak az *Argonautikában* egyértelmű, Ovidiusnál és Senecánál nem tudjuk meg, hogy szorosabb-e a kapcsolatuk annál, hogy Hecatét a mágiával társították.

3. Medea mint varázslónő

3.1. Apollónios Rhodiosnál

Medeának mindhárom vizsgált szövegben hangsúlyt kap a varázslónői szerepe, változnak viszont mágikus tetteinek céljai és eszközei is. Mindhárom szövegben szerepel Medea képességeinek listája is, és ezek között számos hasonlóság van. A másik két szerzőhöz képest Apollónios Rhodios rövidebb felsorolást ad: Medea képes lenyugtatni a tüzet (ἀκαμάτοιο πρὸς μείλισσεν' αὐτμή 531), és a háborgó folyót (ποταμούς ἴστησιν ἄφαρ κελαδεῖνὰ ῥέοντας 532), sőt még a hold és a csillagok járásába is be tud avatkozni (ἄστρο τε καὶ μήνης ἱερῆς ἐπέδησε κελεύθους 533). Ez a felsorolás nyilvánvalóan egy részleges lista, elvégre az eposzon belül más képességeit is latba veti, ésládájában is készen tart gyógyító és mérgező füveket. Az *Argonautikában* főként *pharmakon*nal végez rítusokat, azonban több kisebb alkalommal varázséneket is használ: a negyedik könyv elején, amikor menekül Aeetes palotájából, dalára nyílik az ajtó (4.41–42), maga a Hold is elpanaszolja, hogy számtalanszor kellett énekére lenyugodnia (4.59), és a kígyó elaltatásának is része egy varázsdal (4.150).

Az *Argonautika* 3. könyvében két hosszabb leírást kapunk Medea rítusairól. Az első a *prométheion* elkészítése, amit Iasonnak ad a bikák ellen, a másik pedig annak az áldozatnak a leírása (és később Iason által végrehajtása), ami a kenőcs felhasználásához szükséges. A *prométheion* alapanyaga egy növény, amely a megkínzott Prometheus földre hulló véréből nőtt ki (3.851–853). Miután begyűjtötte, Medea kagylóban fogta föl a növény levét (858–859), és Hecatét segítségül hívva vízben hétszer megmosta (860–861). A kenőcs alapanyagai a természetből származnak, és felhasználásuk nem igényel bonyolult lépéseket, aitiológiája viszont megerősítésül szolgál Medea jellemzésére, miszerint az összes bűvszert ismeri, amit a folyó és szárazföld csak adhat (ὅς' ἥπειρός τε φύει καὶ νήχυτον ὕδωρ 530). A Hecaténak szóló áldozatot nem maga Medea mutatja be, ő csak leírja a szükséges lépéseket Iasonnak. Az áldozat elemei szokványosak. Az áldozat célja Hecate megnyerése a varázsfőzet hatékonyságához, és ezután a kenőcs alkalmazása ezután már az elkészítéshez hasonlóan egyszerű: Iasonnak fürdés után a testét és fegyvereit is be kell kennie vele.

Ezek a rítusok alapvetően egyszerű lépésekből állnak, és a mágikus gyakorlat mellett a kultusz világához is kapcsolódnak. Alapanyagaik is részben természetből gyűjtött varázsfüvek, részben bevett áldozati elemek, így bár hangsúlyos Medea varázslónői szerepe, de nem csak ez kerül az elbeszélés középpontjába.

3.2. Ovidiusnál

A *Metamorphoses* Aeson megfiatalítását leíró szakaszának központi témája Medea varázslónői mivolta, és Ovidius a varázslat több szakaszát is részletesen leírja. Medea az imája során leírást ad saját képességeiről, részletesebb és hosszabb formában, mint amit az *Argonautikában* olvashattunk. Ez alapján a hatalma kiterjed a vizekre (7.199–200), viharokra és felhőkre (201–202), földre (204), erdőkre és hegyekre (205), halottakra (206) és az égitestek járására is (207–209) – voltaképpen az egész természetre.⁴⁴ A lista Medea imájában hangzik el, amikor a megszemélyesített természeti erők segítségét kéri, és a klasszikus imaszerkezet részeként sorolja fel, mi mindent tett már meg korábban az istenségek segítségével. A formula használata itt is felidézi a kultusz világát, hasonlóan az *Argonautikához*, mivel azonban nem tudunk róla, hogy Medea a *Metamorphoses*ben is papnő lenne, a kapcsolat kevésbé erőteljes.

Ovidius számtalan példát ad Medea rítusaira. Már Iason kérésében is elhangzik, hogy Medea dalait (és valószínűleg általában a hatalmát) bármire képesnek tartja (*quid enim non carmina possunt?* 167), amire a colchisi kalandok után minden alapja megvan. Medeától tudjuk meg, hogy Hecate többek között varázsdalait megsegíteni szokott jönni (*adiutrixque venis cantusque artisque magorum* 195). A szöveg nagyobbik részében viszont Medea *pharmakont* illető tudásának lehetünk tanúi, elvégre Aeson megfiatalításának legfőbb eszköze egy varázsfőzet, Medea ehhez gyűjti már előtte is hosszasan a hozzávalókat. A *Metamorphoses*ben tehát Medea hasonló képességekkel bír, mint az *Argonautikában*, viszont részletesebben ismerjük meg őket és az általa elvégzett rítusok is nagyobb hangsúlyt kapnak, Ovidius ezt helyezi a szakasz fókuszába.

Medea varázslónői mivoltát több rövidebb szakaszból ismerjük meg. Ide tartozik a már említett ima, a hozzávalók begyűjtése és a megfiatalításhoz szükséges varázsfőzet elkészítése. Az ima végén Medea felszáll sárkányszekerére, hogy kilenc éjszaka és nappal alatt begyűjtse a szükséges alapanyagokat. Ehhez főként Thessalia területét járja be, amit az ókorban a varázslónők és általában a mágikus gyakorlatok legfőbb forrásának tartottak.⁴⁵ Ovidius azt itt nem részletezi, hogy Medea mit gyűjt be, csak füveknek nevezi őket (*herba* 224, *gramen* 228, 232), a hangsúly a bejárt helyszínekre esik. Annál részletesebben ismerjük meg a hozzávalókat a rítus során, amikor Ovidius részletesen leírja, mit használ fel Medea (264–275). Egy részük hasonlóan az *Argonautika* szakaszához, egyszerűen növényi

⁴⁴ A listában megtalálható a négy természeti elem közül három is (víz, föld, levegő), egyedül a tüzet nem említi Medea – amely viszont többször is szerepet kapott a szöveg colchisi szakaszában, hogy Medea szerelmét és vágyát kifejezze.

⁴⁵ Gildenhard-Zissos (2012) 104.

hozzávaló: gyógyfű (*medicamen* 262), gyökerek (*radices* 264), magok (*semina* 265) és virágok (*flores* 265). A főzet két eleme újfent Medea utazásának földrajzi kiterjedésére utal: napkeletről szedett köveket és Oceanus homokját is felhasználja (266–267). Nagyobb hangsúlyt kapnak azonban az állati eredetű alapanyagok, melyek vagy hosszú életű, vagy átváltozással asszociált állatoktól származnak,⁴⁶ és ezáltal segítik Aeson életének megújulását és meghosszabbodását: rosszhírű bagoly húsát és szárnyát (269), farkassá változó férfi belsősegeit (270–271), vízi kígyó pikkelyes tagjait (272), öreg szarvas máját (273) és kilenc évszázadot megélt holló csőrét és fejét (274).

A varázsfőzet hozzávalóiban megfigyelhető a görög és a római hagyomány találkozása: míg a görög varázslónők jellemzően természetből gyűjtött növényekkel dolgoznak,⁴⁷ a római alakok állati, vagy akár emberi alapanyagokat is felhasználnak.⁴⁸ Ovidius Medeája a két hagyomány találkozásánál áll: főzete közel azonos mennyiségben tartalmaz hozzávalókat mindkét kategóriából (bár az állati alapanyagok leírása nagyobb terjedelmű).

3.3. Senecánál

Medea Senecánál is számot ad saját képességeiről (754–770), amikor Hecatét hívja segítségül, és saját magát is elhelyezi a szokások között: ő az, aki összekuszálja ég és föld törvényeit (*pariterque mundus lege confusa aetheris* 757). A földi erők fölötti hatalma közül a vizek (például *egique ad imum maria* 755; *violenta Phasis vertit in fontem vada* 762) és az évszakok fölötti (*coacta messem vidit hibernam Ceres* 761) uralmát emeli ki leginkább, és hosszasan részletezi, hányféleképpen kényszerítette rá akaratát a különböző égitestekre (például *vetitum mare / tetigistis, ursae* 758–759; *die relicto Phoebus in medio stetit* 768). Reif úgy véli továbbá, hogy a mitikus bűnösök megidézése és büntetésük pillanatnyi szünetelése azt jelzi, hogy Medeának még az alvilág és a holtak fölött is hatalma van,⁴⁹ kiegészítve ezzel a képességeiről adott listát. Medea a másik két szövegben is vitathatatlanul nagy hatalommal bírt, míg azonban Ovidiusnál figyelembe veszi, hogy mit engedélyez Hecate és mit nem (174), Senecánál nincsenek ilyen aggályai, és több istenség fölötti hatalmát is fitogtatja.

⁴⁶ Gildenhard-Zissos (2012) 105.

⁴⁷ Watson (2019) 176.

⁴⁸ Spaeth (2014) 43.

⁴⁹ Reif (2016) 307.

Ezt a szabályon kívüliséget hangsúlyozzák Medea áldozatának elemei is. A szakaszban két lista is van az általa használt alapanyagokról, az egyik a Hecaténak felajánlott tétélek, a másik a Creusa elpusztítására szánt mérég hozzávalói. Miután Medea korábban már tanúul hívta a mitológiai bűnösöket, az alapanyagok egy része is mitikus alakoktól és szörnyektől származik. Az oltárra helyez egy véres, kígyókból font koszorút (771–772), Typhón testének egy darabját, aki az Olympos és az istenek uralma ellen tört (773–774), Nessus vérét, aki Heraclés és Deianira házasságába avatkozott be erőszakkal (775–778), Althaea fáklyájának csonkját, amivel fia, Meleagrus életének vetett véget (779–780), egy harpya tollát, akiket épp az argonauták űztek el (781–782) és egy stymphalosi madár tollát (783–784). Hasonlóan a mitikus bűnösök katalógusához ezek az alapanyagok is vagy a meglévő, isteni rendszer ellen lázadtak, vagy Medea múltjára és későbbi tetteire utalnak, ezáltal Medea személyét is bevonva az erőszakos, társadalmi berendezkedés ellen cselekvő karakterek sorába.

Hasonló, bár talán kevésbé hangsúlyos elemekből áll össze a Creusának szánt mérég is. Az alapanyagok egy része voltaképpen nem is mérég, hanem valamiféle tűz vagy láng, és a készülő mérég által nem csak Creusa fog tűzhalált hatni, hanem Corinthust is tűzvész sújtja. Ennek a tűznek több eleme is isteni erőktől származik: Prometheustól (820–824), Vulcanustól (824–825) és Phaethon által a Naptól (826–827). Medea belekeveri még Chimaira tűzcsóváit is (828–829), és Medusa epéjét is (830–831), ez a mérgező, lángoló keverék fog végezni Creusával és Creonnal. Prometheus említése felidézi a *prométheion* felhasználását,⁵⁰ míg azonban az *Argonautikában* Medea arra használta föl a növényt, hogy Iasont megmentse, itt épp ellenkezőleg, pusztításának eszközeként szolgál a Prometheustól kapott láng.

3.4. Összességében

Medea mindhárom szövegben széleskörű hatalmat birtokol, és az elvégzett rítusok bizonyosságul is szolgálnak. Az *Argonautikában* a legrövidebb ezeknek részletezése, de elemei (vizek és égitestek fölötti uralom) megjelennek a másik két szövegben is. Ovidius és Seneca részletesebben írnak Medea képességeiről, ami nem csak a természet erőire terjed ki, hanem túl is megy azon: a *Metamorphoses*-ben képes megidézni a holtakat (*manesque exire sepulcris* 206), Senecánál pedig égi és földi törvényeket is képes áthágni (757), és szintén felmerül, hogy a holtak fölött is képes uralkodni. Az *Argonautikában* hangsúlyos,

⁵⁰ Reif (2016) 321.

hogy Medea Hecate papnője és ezáltal a kultusz határain belül mozog, és ez utalásszerűen a *Metamorphoses*-ben is megjelenik Medea imája során. Senecánál viszont Medea hatalma egyes istenekét is felülmúlja: Ceres akarata ellenére kénytelen télen is termést hozni (761), és a Apollo is megállt napi útja közepén (768). Ennek a lehetősége voltaképpen már Ovidiusnál is felmerült, elvégre Bacchus nem maga fiatalította meg a dajkáit, hanem Medea segítségét kérte. Ahogy azonban az elvégzett varázslat motivációjánál, úgy itt is jelentős különbség, hogy Senecánál Medea miatt Ceres és Apollo akarata ellen cselekedtek, míg Ovidiusnál Medea szívességet tett Bacchusnak, és teljesítette a kérését.

Hasonló tendencia érezhető a felhasznált hozzávalókban is. Az *Argonautikában* a Iasonnak adott kenőcs egyetlen növényből áll, amit mindössze vízzel kevert össze Medea, és a szükséges áldozat elemei is szokványosak. A *Metamorphoses* alapanyagai részben a természetből származó növények, azonban más, állati hozzávalók már a Senecánál megjelenő, nehezen beszerezhető, mitikus elemeket idézik. Mindazonáltal fontos különbség, hogy míg Ovidiusnál az alapanyagok tulajdonságai Aeson megfiatalodását hivatottak elősegíteni, addig Senecánál olyan történetekhez kötődnek, amik a fennálló isteni rend ellen törnek, vagy Medea saját tetteire utalnak. Összességében tehát mind Medea képességeinél, mind a rítusokhoz felhasznált alapanyagoknál érezhető annak változása, hogy idővel egyre részletesebb és sötétebb képet festenek róluk a szerzők. Medea varázslónői mivolta Hecate-papnőből szokásokon kívül álló bosszúállóvá változik, és ez a folyamat a mágikus gyakorlatában is tetten érhető.

4. Medea fizikai megjelenése

4.1. Apollónios Rhodiosnál

Medea megjelenése eltér a három szövegben: a szerzők különböző helyzetekben írják le a kinézetét, és ezáltal egészen mást emelnek ki nem csak Medea öltözetéből, hanem karakteréből is. Ovidius és Seneca leírásának sok eleme megegyezik ugyan, de a két kép így sem illeszthető egymásba, míg Apollónios Rhodios ábrázolása egészen eltérő formát mutat. Az *Argonautikában* a költő hosszas leírást szán annak, ahogy Medea felöltözik Iasonnal való találkozására.⁵¹ Ennek során Medea elrendezi szőke haját (ξανθὰς μὲν ἀνήψατο χερσὶν ἐθειράς 829), arcát nektáros krémmel átkeni (αὐσταλέας δ' ἔψησε παρηίδας 831), szép ruhába öltözik (δῶνε δὲ πέπλον / καλὸν 832–833) és arca elé fehér fátylat enged (ἀμβροσίῳ δ' ἐφύπερθε καρήατι βάλλε καλύπτρην / ἀργυρέην 834–835). Miután Medea egész éjszaka gyötrődött döntése fölött, ez a készülődés azt az elhatározását jelzi, hogy megmenti a jóképű idegent, hiába gyötrik továbbra is kétségek tervével kapcsolatban. Felhívja viszont a figyelmet Medea pozíciójára is: ugyan a szociális normák szerint öltözik fel, ahogy fiatal lányhoz illik, ez viszont éles ellentétben áll tervével, hogy felügyelet nélkül találkozzon egy idegen férfival.

Amikor végül elérkezik a találkozó, Medea az isteni tervnek megfelelően már fülig szerelmes: szíve hevesen verni kezd (962), azonnal elpirul (θερμὸν δὲ παρηίδας εἶλεν ἔρευθος 963),⁵² és meg sem bír mozdulni (964–965), ahogy megpillantja Iasont. A hős szerint Medea egész külseje csak arra utalhat, hogy kedves és jóindulatú is (ἦ γὰρ ἔοικας / ἐκ μορφῆς ἀγανῆσιν ἐπητείησι κεκάσθαι 1006–1007),⁵³ és később, Medea utasításai után azt is megtudjuk, hogy a lány arca pedig isteni szépségű (θεσπέσιον παρηίδα 1064). Medea ugyan szerelmes, és ezzel Iason is tisztában van (γνῶ δέ μιν Αἰσονίδης ἄτη ἐνιπεπτηυῖαν / θευμορίη 973–974), de ennek ellenére is összeszedett: fizikailag is rendbe hozta magát, és magabiztosan írja elő az áldozat lépéseit. Egyszerre áll Iason előtt a fiatal lány és a varázslónő is, szerelmesen, de határozottan.

⁵¹ A jelenet egyik epikus modellje az Ilias egyik jelenete, amikor Héra készülődik a Zeusszal való találkozására, és ezáltal amikor Medea és Iason szemben áll egymással, Medeát nem csak Aphrodité ereje, hanem Héra támogatása is segíti. Hunter, 1998, 186.

⁵² És ez már nem is az első alkalom: ugyanígy elpirult a szerelemben esés pillanatában is (297–298).

⁵³ Bár természetesen felmerül a kérdés, mennyire megbízható forrás Iason, aki épp bármit megtenne, hogy Medea segítségét megnyerje, és ennek érdekében hízolgően beszél a lányhoz (ὑποσσαιῶν φάτο μῦθον 974).

4.2. Ovidiusnál

Míg az *Argonautikában* hangsúlyos volt, hogy Medea legalább külsőségekben követi a hétköznapi szokásokat, Ovidiusnál egészen más kerül fókuszba. A *Metamorphoses* jelenetének kontextusa is más, elvégre Ovidius egészen más helyzetben ábrázolja Medeát: rítus közben. Még Medea imája és a hozzávalók összegyűjtése előtt a hősnő mezítláb, megoldott ruhával indul az erdőbe (*vestes induta recinctas, / nuda pedem, nudos umeris infusa capillos* 7.182–183). Anderson szerint az övnélküli, lógó ruha a római vallási szertartások kötelező eleme, és a leengedett haj és meztelen láb is a rituáléhoz tartozik,⁵⁴ míg Bömer olvasatában a megoldott ruha specifikusan a mágikus rituálé miatt szükséges,⁵⁵ az azonban kétségtelen, hogy valami nem hétköznapi van Medea megjelenésében. Ez a jelenet különösen éles kontrasztot alkot az *Argonautika* előbb vizsgált jelenetével, ugyanis a két Medea lépései éppen ellentétesek: Apollónios Rhodiosnál Medea rendbe hozza haját, ruházatát, mielőtt szolgálóleányaival elindul ökörfogatán, míg a Ovidiusnál épp ellenkezőleg: összezilálja külsejét, majd egyedül lép az erdőbe, és később sárkányok húzta szekereire száll. Ezáltal a *Metamorphoses*ben éppen Medea varázslónői szerepe kerül a középpontba. Későbbi imájának és varázslatának sikeressége érdekében kilép a hétköznapi térből, és öltözkéivel is jelzi, hogy a mágikus-vallási tettek birodalmába lép.

Ezt a megjelenést és az ehhez társuló viselkedést is kiemeli Iasonnal való kapcsolata – Iason ugyanis szinte teljesen hiányzik a szakaszból. Aeson megfiatalításának Iason kérése a kiindulási alapja, és Medea meg is ígéri, hogy segít neki. Ennek motivációjaként azonban a költő nem a Medeában dúló szerelmet emeli ki, amiről hosszan olvashattunk a szöveg egy korábbi részében,⁵⁶ helyette csak arról hallunk, hogy Iason apaszeretete hatja meg (*mota est pietate rogantis* 169), amit némileg ironikussá tesz a tény, hogy Medea épp Iasonért árulta el a saját apját és családját.⁵⁷ Bár Medea Iason miatt kezd bele az egész szakaszt felölelő varázslatba, Iason maga ezen kívül szinte egyáltalán nem szerepel a későbbiekben, csak röviden bukkan fel újra, miután Medea összegyűjtötte a hozzávalókat. Itt Medea kétszer is elutasítja férjét, egyszer a rituális tisztaság megőrzése miatt (*refugitque viriles / contactus* 239–240), másodszor az elvégzett rítus titkos mivoltának érdekében (*monet arcanis oculos remove re profanos* 256). Medea és Iason kapcsolata tehát

⁵⁴ Anderson (1972) 264.

⁵⁵ Bömer (1976) 247.

⁵⁶ Lásd Medea monológját (12–73).

⁵⁷ És még érdekesebbé válik a párhuzam Pelias meggyilkolása során, ahol épp Pelias lányainak szeretetét használja fel céljának eléréséhez.

szinte egészében hiányzik a *Metamorphoses* ezen szakaszából.⁵⁸ Bár Iason kérésére történik Aeson megfiatalítása, valójában végig Medea van a fókuszban, Ovidius így részletesen bemutathatja mágikus képességeit, és ennek érdekében az egyetlen fizikai leírás is mágikus kontextusban zajlik.

4.3. Senecánál

Seneca Medeája is szétzilált kinézettel jelenik meg, és ennek elemei részben összezsengenek a *Metamorphoses* leírásával. Medea korábbi rítusaira nézve megtudjuk, hazai, tehát a dráma kontextusában idegen szokás szerint megoldott hajjal (*more gentis vinculo soluens comam* 752) mezítláb (*nudo pede* 753) járta be az istennő ligeteit, míg a drámának ezen a pontján fejét rázva és nyakát meghajlítva (*mota caput* 800, *flexa cervice* 801) hívja az istennőt. Ehhez áldozati fejéket visel (*vitta* 803) temetési stílusban (*funereo de more* 802), (ami feltehetően cipruságakból font koszorút jelent).⁵⁹ Végül áldozata végén lemeztelenített mellkassal (*nudato pectore* 805–806) ajánlja fel vérért az istennőnek. Hasonlóan a *Metamorphoses*hez, Medea Senecánál is elsősorban rituális viseletben jelenik meg. A két szöveg leírása számos hasonló elemet tartalmaz, Medea mindkétszer mezítláb, megoldott ruhában jelenik meg, melyek általános elemei a mágikus-vallásos gyakorlatnak. Senecánál némileg fokozza a helyzetet a temetési fejék és persze maga az áldozat típusa is, de pusztán az öltözék mindkét esetben ugyanazt a célt szolgálja: Medeát elsősorban a mágia világába helyezi.

A hasonlóságok ellenére azonban a két jelenet kontextusa elkülöníti egymástól a két Medeát. A *Metamorphoses*ben Medea szándékosan zilálja szét külsejét, mert tettei megkövetelik ezt. Ez az olvasat persze Senecánál is lehetséges, nála azonban közrejátszhat Medea érzelmeinek ziláltsága is – hasonlóan Euripidés *Médeiájához*, ahol a Iason új menyasszonya miatti kétségbeesés miatt nem törődik külsejével. Továbbá pedig, bár Medea mind Ovidiusnál, mind Senecánál mágikus rítust végez el, a két tett motivációja merőben eltér: míg a *Metamorphoses*ben Medea Iason kérését teljesíti, itt éppen Iasont akarja a lehető legjobban bántani. A két leírás elemeiben hasonlít, a jelenetek kontextusától viszont egészen más súlyt kapnak. Mindkét esetben kiemelik Medea varázslónői mivoltát, de ezzel együtt

⁵⁸ És voltaképpen a későbbiekben. Bár a colchisi szakaszban hosszasan szerepelt Iason és a kettejük közötti érzelmek, Pelias meggyilkolása alatt épp csak felmerül, hogy neki is köze van a tethez, és a mindössze négy sorban kifejtett corinthusi események során is csak említésre kerül Iason jelenléte.

⁵⁹ Costa (1989) 145.

fókuszba helyezik Medea varázslatainak célját is, ezek pedig feloldhatatlanul elválasztják őket egymástól.

4.3. Összegzés

Medea fizikai megjelenése kiegészíti a képet, amit mágikus tettei közben alkothatunk róla. Bár képességeihez és varázslataihoz keveset vagy semmit nem tesznek hozzá, erősíteni tudják a hétköznapi, emberi szokásokhoz való közelségét vagy távolságát. Míg az *Argonautikában* főként a fiatal, házasságkötés előtt álló lány alakját emeli ki hosszas készülődése, Ovidiusnál és Senecánál elsősorban varázslónői oldalára helyezi a hangsúlyt mágikus-vallásos megjelenése. Azonban egyik esetben sem lehet figyelmen kívül hagyni Medea tetteinek motivációját, ami egyúttal a Iasonnal való kapcsolatuk állapotát is jelzi. Ebből a szempontból pedig a *Metamorphoses* épp az *Argonautikához* áll közelebb, ezekben a szövegekben még segíteni akar Iasonnak, nem ártani. Összességében Medea mindhárom szövegben elsősorban varázslónőként jelenik meg, de ez egyikben sem jelenti emberi oldalának teljes elhanyagolását. Öltözéke és megjelenése kiegészíti szerepét a szövegekben, és tovább árnyalja a varázslónőről alkotott képet is.

5. Összegzés

Medea más-más képet mutat a különböző szövegekben. Az általam vizsgált helyeken egyaránt Medea varázslónői aspektusa kerül fókuszba, a róla festett kép azonban így is jelentősen eltér a művekben. Ezek a különbségek Medea karakterének számos oldalában megfigyelhetők, én a Hecatéval való kapcsolatát, a mágikus képességeit és rítusait, valamint fizikai megjelenését emeltem ki ezek közül.

Az *Argonautikában* a legegértelműbb a viszony Medea és pártfogó istennője között: Medea Hecate egyik papnője, sok időt tölt szentélyében, és képességeit is tőle tanulta. Ennek fényében nem meglepő, hogy jól ismeri, milyen áldozattal lehet megnyerni az istennő segítségét. Ennek elemei egy halotti áldozat elemei, és bár erős Hecate alvilági asszociációja, az *Argonautikában* Medea és az ő kapcsolata a vallás és kultusz határain belül mozognak. Az áldozatbemutatáson kívül fontos eleme a 3. könyvnek a *prométheion* elkészítése. A varázsszer bizonyítja Medea képességeit, valamint az alapanyagok tekintetében is fontos forrásként szolgál: jelzi, hogy Medea főként természetből gyűjtött alapanyagokat használ fel varázsszereihez. Fizikai leírása kiemeli a fiatal lány pozícióját: Apollónios Rhodios részletesen leírja készülődését, öltözködéskor pedig megfelel egy házasság előtt álló lánynak – noha a találkozó, amire készül, nem illik bele ebbe a szerepbe. Medea varázslónői mivolta az *Argonautikában* erősen összefonódik papnő-szerepével,

Senecánál egészen más képet alkothatunk Medeáról. Itt is egyértelműen szoros a viszony közte és Hecate között, azonban nincs utalás arra, hogy Medea Hecate tanítványa vagy papnője lenne. Hecate alvilági aspektusát itt többek között mitikus bűnösök megszólítása és Medea nem szokványos áldozati elemei emelik ki. Mind az áldozat egyes elemeire, mind a mérge alapanyagaina jellemző, hogy már egyáltalán nem természetből összeszedett növényekről van szó, hanem nehezen beszerezhető, többségükben mitikus elemekről, melyek a hozzájuk kapcsolódó történetekkel Medea tetteire utalnak. Seneca tragédiájában Medea kinézete egyrészt a varázslónői aspektusát emeli ki: megoldotta haját és ruháját, ami jellemzően a vallási vagy mágikus gyakorlatok eleme, emellett azonban megjelenítheti Medea helyzetéből adódó érzelmi feldúltságát is. Senecánál Medea mágiájának sötét oldala kerül előtérbe: rítusának célja ártó mágia, és az ehhez használt elemek is erőszakos történetekre utalnak.

A *Metamorphoses* Medeájának mindkét másik szöveggel vannak közös jellemzői, viszont pont emiatt egyikkel sem alkot azonos képet. Nem tudjuk meg itt sem, milyen

kapcsolat van pontosan közte és Hecate között, azt viszont igen, hogy úgy tartja, az istennő örökdió az elvégzett varázslatok felett, és ő engedheti vagy tilthatja meg őket, ezáltal pedig Aeson megfiatalításának sikere is jelezheti Hecate jóváhagyását. A Medea által felhasznált alapanyagok két kategóriába sorolhatóak: vannak közöttük növények és szokatlan, esetenként visszataszító állati részek is. Fontos különbség azonban, hogy míg Senecánál a nem szokványos elemek Medea rémtetteire utalnak, Ovidiusnál Aeson megfiatalításának sikerességét segítik elő. Medea kinézete hasonlít Senecánál és a *Metamorphoses*-ben: ugyanúgy szétzilálja külsejét mindkét szövegben, mivel mindkét esetben a mágikus rítusra kerül a hangsúly. Jelentős eltérés azonban a két jelenet kontextusa: Senecánál Medea mérget készít, ami előbb végez Iason új asszonyával és apósával, majd lángba borítja a várost, míg Ovidiusnál Medea Iason kérésére fiatalítja meg a saját apósát.

Medea a görög-római irodalom talán legtöbbet ábrázolt varázslónője. Mitikus életútjának állomásait különböző szövegekből ismerhetjük meg, ezek során azonban folyton változó képet mutat. Tettei ugyanazok maradnak, de minden alkalommal más megvilágításba kerülnek. Dolgozatomban ennek az állandó változásnak az egyik aspektusára fókuszáltam: Medea varázslónői mivoltára. A kiemelt szempontok alapján kirajzolódik, hogy bár a szövegek között vannak párhuzamok, a három Medea-ábrázolás számos ponton eltér egymástól.

6. Felhasznált irodalom

- ANDERSON, William S. (1972), *Ovid's Metamorphoses, Books 6-10*, University of Oklahoma Press, Norman.
- BARCHIESI, Alessandro et al (2024), *A commentary on Ovid's Metamorphoses. Volume 2: Books 7–12*, Cambridge University Press, Cambridge.
- BINROTH-BANK, Christine (1994), *Medea in den Metamorphosen Ovids: Untersuchungen zur ovidischen Erzähl- und Darstellungsweise*, Peter Lang, Frankfurt am Main.
- BÖMER, Franz (1976), *P. Ovidius Naso, Metamorphosen, VI-VII*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg.
- BUXTON, Richard (2010), „How Medea Moves: Versions of a Myth in Apollonius and Elsewhere” in *Unbinding Medea. Interdisciplinary Approaches to a Classical Myth from Antiquity to the 21st Century* ed. BARTEL, Heike. – SIMON, Anne., Routledge, London, 25–38.
- CLAUSS, James J. – JOHNSTON, Sarah I. (ed.) (1997), *Medea: Essays on Medea in Myth, Literature, Philosophy and Art*, Princeton University Press, Princeton.
- COSTA, C. D. N. (1989), *Seneca Medea*, Oxford University Press, Oxford.
- D. TÓTH, Judit – BÓDI, Katalin (ed.) (2017), Médeia-interpretációk, *Studia Litteraria* 66.1–4.
- DARAB, Ágnes (2017), „Hálátlan Iason: hitvesed felismered? Seneca Medeájáról”, *Studia Litteraria* 66.1–4.
- GILDENHARD, Ingo – ZISSOS, Andrew (2012), „The Transformations of Ovid's Medea (Metamorphoses VII. 1–424)” in. *Transformative Change in Western Thought. A history of Metamorphosis from Homer to Hollywood*, ed. GILDENHARD, Ingo – ZISSOS, Andrew, Legenda, Oxford, 88–130.
- HUNTER, R. L. (1998), *Apollonius of Rhodes: Argonautica Book III*, Cambridge University Press, Cambridge.
- KULIN, Veronika (2011), „A mitikus beszédmód lehetőségei. Hekaté himnusza a *Theogoniában*”, *Ókor* 10.3, 24–31.
- KULIN, Veronika (2013), „Hekaté” in *Az Olympos mellett. Mágikus hagyományok az ókori Mediterráneumban I-II* ed. NAGY, Árpád Miklós, Gondolat, Budapest, 670–682.
- MARQUARDT, Patricia A. (1981), „A Portrait of Hecate”, *The American Journal of Philology* 102, 243–260.

- NEWLANDS, Carole E. (1997), „The Metamorphosis of Ovid’s Medea” in *Medea. Essay on Medea in Myth, Literature, Philosophy and Art*, ed. CLAUSS, James J.– JOHNSTON, Sarah I., Princeton University Press, Princeton, 178–208.
- REIF, Matthias (2016), *De arte magorum. Erklärung und Deutung ausgewählter Hexenszenen bei Theokrit, Vergil, Horaz, Ovid, Seneca und Lucan unter Berücksichtigung des Ritualaufbaus und der Relation zu den Zauberpapyri*, Vandenhoeck & Ruprecht, Bristol.
- SOLYMOSI, Benedek (2016), „A Médeia-szerelem tragikus vonásai az *Argonautika* harmadik könyvében”, *Antik Tanulmányok* 60.1, 33–57.
- SPAETH, Barbette S. (2014), „From Goddess to Hag: The Greek and the Roman Witch in Classical Literature” in *Daughters of Hecate. Women and Magic in the Ancient World*, ed. STRATTON, Kimberly B. – KALLERES, Dayna S., Oxford University Press, Oxford, 41–70.
- WALSH, Lisl (2012), „The Metamorphoses of Seneca’s Medea”, *Ramus* 41.1–2, 71–93.
- WATSON, Lindsay C. (2019), *Magic in Ancient Greece and Rome*, Bloomsbury Academic, London.
- WILLIAMS, Gareth. “Medea in Metamorphoses 7: Magic, Moreness and the Maius Opus.” *Ramus* 41.1–2 (2012): 49–70.

1. Bevezető.....	0
1.1. A görög és a római hagyomány	2
2. Hecate és Medea.....	4
2.1. Hecate	4
2.2. Apollónios Rhodiosnál	5
2.3. Ovidiusnál.....	6
2.4. Senecánál	9
2.5. Összességében	10
3. Medea mint varázslónő	12
3.1. Apollónios Rhodiosnál	12
3.2. Ovidiusnál.....	13
3.3. Senecánál	14
3.4. Összességében	15
4. Medea fizikai megjelenése	17
4.1. Apollónios Rhodiosnál	17
4.2. Ovidiusnál.....	18
4.3. Senecánál	19
4.3. Összegzés.....	20
5. Összegzés	21
6. Felhasznált irodalom	23